

Солдатенко В.Ф.

**Україна в революційну добу: історичні есе-хроніки:
У 4 т. – Т.III: Рік 1919. – К.: Світогляд, 2010. – 453 с.**

Поява чергової книги провідного вченого-історика, доктора історичних наук, професора, члена-кореспондента Національної академії наук України В.Солдатенка, що вийшла у серії «Україна в революційну добу», стала очікуваною і важливою подією в українській історичній науці.

Автор близько 600 публікацій із проблем соціально-політичних, національно-визвольних рухів минулого століття, досвідчений знавець історії Української революції пропонує науковцям, викладачам, студентам, усім зрілим читачам, які цікавляться історією України, фундаментальне дослідження, в якому здійснюється реконструкція об'єктивної картини одного із найдраматичніших, найсуперечливіших історичних періодів, коли громадянська війна, відсіч зовнішнім агресіям досягли свого апогею – 1919-го року. У центрі уваги постали питання історичного аналізу протистояння, взаємодій і взаємовпливів сил, які уособлювали передусім соціальні й національні начала, коли доля українського народу вирішувалася на фронтах, що шматували країну, перевірки практикою істинності, життєспроможності суспільних альтернатив, запропонованих різними політичними таборами.

Як зазначається у вступній частині книги, 1919 р. займає особливе місце у дослідженні революційної доби в Україні. «Це рік найжорстокіших, наймасштабніших воєнних зіткнень, які покрили всі регіони, безжалісно краяли українські землі, принесли народу страшні випробування й незчисленні жертви» (с.3). Невипадково один із відомих діячів українського національного руху Є.Чикаленко цей період порівнював з «руїною», яка настала після смерті гетьмана Б.Хмельницького.

Можна погодитися з думкою В.Солдатенка, що саме Україна стала своєрідним плацдармом, де в 1919 р. вирішувалася не лише доля її державності, а й майбутнє Росії, значною мірою – перспектива світоустрою, і тому українські події виявилися «вмонтованими» в геополітику та її розвиток, спричинялися дією чинників, які було важко передбачити і врахувати у виборі того чи іншого курсу.

Наші хрестоматійні знання про співіснування у 1919 р. на українських землях різних політичних режимів (Українська Народна Республіка, Українська Соціалістична Радянська Республіка, денікінщина та ін.), присутність військових сил іноземних держав (Антанта, Польща) логічно напштовхують на вирішення складних питань щодо цих суперечливих процесів, а це потребує глибокого наукового аналізу лише на підставі широкого кола історичних та історіографічних джерел, і є справою професійних істориків.

Як і в попередніх виданнях з історії революційної доби в Україні («Рік 1917» і «Рік 1918») автор застосував поетапно-хронологічний підхід до відтворення й оцінки тогочасних подій та фактів. Імпонує те, що вчений на тлі історичної джерельної бази продовжує аналізувати всі хитросплетіння історіографічного доробку у ході розгляду найбільш спірних з погляду науки явищ, виокремлює ті дослідження, які поряд з деякими сумнівними,

на думку автора, висновками мають більшу наукову цінність і наближають нас до історичної істини. Полеміка, яку автор веде з окремими дослідниками (С.Литвин, Р.Коваль, В.Савченко, М.Попович, І.Хміль, В.Чоп та ін.) не виходить за межі пошуку наукової істини й тому вона має дійсно науковий характер, базується насамперед на історичних джерелах, а не на емоціях. У цьому сенсі можна лише порадити молодим дослідникам-історикам уважно прочитати ці сторінки книги з метою ознайомлення з підходом В.Солдатенка до наукового диспуту в історіографічній площині.

Правильний і логічний підхід, на наш погляд, автор застосував і до побудови структури книги «Рік 1919», що складається із семи розділів. Зрозуміло, що висвітлити всі події повною мірою просто неможливо, тому у книзі передусім постали найбільш складні питання, пов'язані з боротьбою за владу в Україні під гаслами трудового принципу і соборності, відновлення радянської влади, прояви отаманщини, єврейські погроми, політика воєнного комунізму, повстанство, зіткнення на фронтах громадянської війни та інтервенція різних політичних режимів, тобто ті питання, навколо яких і сьогодні в історичній літературі існують неоднозначні тлумачення та оцінки.

Хотілося б зазначити як позитивну рису дослідження – доволі широке використання важливих джерел – праць відомих активних учасників, діячів Української революції В.Винниченка, С.Петлюри, П.Христюка, І.Мазепи, М.Шаповала та інших, які опинилися у вирі подій і оцінювали їх, виходячи з власних уподобань та політичних поглядів. Характерно, що автор досить критично аналізує ці праці, не сприймає лише на віру, намагаючись об'єктивно досліджувати роздуми цих діячів, перевіряючи достовірність фактів, викладених у спогадах, статтях, виступах тощо. Крім того, у книзі використано також праці представників більшовицького табору, зокрема В.Леніна, Х.Раковського, В.Антонова-Овсієнка та ін.

Досить цікаве й слушне міркування В.Солдатенка наведене у книзі стосовно дослідження історії Української революції з точки зору застосування наукових принципів – історизму та об'єктивності, від яких, на жаль, відходять деякі сучасні історики. Ідеться про спробу подолання звичних стереотипів, «за якими, що б то не було, у минулому народу слід шукати і, за будь-яку ціну, віднаходити не просто позитивне, а обов'язково – героїчне, величне, славне – історія нації іншою не може бути, не мислиться, не сприймається... І, чи не відповідальніше, навіть елементарно чесніше, а відтак і конструктивніше, обрати відправним моментом досліджень справді виважене і співчутливе ставлення до минулого досвіду, яким гірким і прикрим він би часом не уявлявся [...], спробувати спокійно і неупереджено зрозуміти вчинки, поведінку живих людей (їх провідників у тому числі) з усіма притаманними їм людській природі позитивними й негативними початками і проявами, розібратися у мотиваціях кроків, здійснених в екстремальних ситуаціях, апріорі відмовившись від їх оцінки за шкалою обов'язкової відповідності певним ідеалам, політичним цілям, розрахункам» (с.317). Особливістю рецензованої книги є й те, що автор звертає увагу переважно не на обов'язкове згадування всіх фактів, а на їх логіку, зумовленість та взаємозв'язки.

Третій том історичних есе-хронік вимагає ретельного читання тексту. Уважний читач не може не помітити нових оцінок та висновків, що стосуються найбільш суперечливих, кризових явищ періоду революційних зрушень, зокрема при аналізі подій 1919 р. Так, аналізуючи політичний курс УНР Директорії на початку 1919 р. в умовах підготовки та роботи Трудового конгресу, формування уряду радянської України, сутність конфлікту між радянською Росією і УНР, спроби об'єднання УНР і ЗУНР під прапором соборності українських земель В.Солдатенко дійшов висновку, що для досягнення власних ідеалів Українська національно-демократична революція мала боротися проти соціалістичної революції більшовицького напрямку, уточнюючи думкою, що для лівих українських партій – провідників ідей революції – «виникала очевидна неузгодженість між соціальними й національними чинниками та програмами революційного поступу» (с.71), а це змушувало їх шукати вихід у таких ідейно-політичних рішеннях, реалізація яких забезпечувала б наближення до обраної мети – побудови незалежної УНР.

В окремому розділі «Отаманщина» автор детально розглядає чинники цього непростого історичного феномена. На підставі узагальнень джерел та літератури В.Солдатенко визначає отаманщину як домінування «у житті УНР, в управлінні всіма її процесами, включаючи політичні, державотворчі, економічні, військового начала, аж до його практичної абсолютизації, підміни військовою владою будь-яких і, зрештою, – всіх інших регуляторів суспільних відносин і процесів» (с.131). Отаманщина стала сутністю режиму Директорії, витоки якої відшукуються ще в часи антигетьманського повстання. Іншими словами, отаманщина перетворилася на державну політику. Автор відкидає думки окремих дослідників, які вважають поняття «отаманщина» і «повстанство» тотожними. «Це все ж різновеликі, навіть різнопорядкові явища» (с.134). Саме тому повстанство як явище аналізується в іншому розділі.

Окремий сюжет книги присвячено С.Петлюрі – голові Директорії, його діяльності у 1919 р. Засуджуючи надмірну апологетику цього діяча в сучасній історичній літературі, В.Солдатенко слушно зауважує, що «зовсім неправомірно ототожнювати Українську революцію з однією особистістю, з режимом, який в історіографії досить широко іменується петлюрівщиною» (с.150).

Не залишилася осторонь дразлива і сьогодні проблема єврейських погромів 1919 р., яка розглядається у рецензованій праці у спеціальному розділі. Автор, на нашу думку, слушно застерігає дослідників цієї теми відмовитися від її примітивізації, спрощення, спроб перекласти провину на будь-які сили (більшовиків, денікінців, їхніх провокаторів серед українців тощо). У сумі об'єктивних та суб'єктивних чинників погроми стали резервуаром «сліпої, дикої ворожнечі, який використала отаманщина» (с.215). Із цим твердженням можна погодитися, коли знайомишся з низкою вміщених у книзі матеріалів та документів щодо погромів.

Неоднозначне ставлення народних мас до більшовицької політики воєнного комунізму та повстанства розкривається у п'ятому розділі. Характеризуючи діяльність більшовиків в Україні, професор В.Солдатенко пояснює вмотивованість їхньої політики і вплив багатопартійності, яка поширювалася

й на радянську державність. Тому щодо ставлення до інших партій керівництво ЦК КП(б)У допускало порушення демократичних принципів, оскільки більшовики були переконаними в тому, що «лише їх партія була справжнім виразником інтересів революційних трудових мас» (с.373). Стосовно повстанства впливає висновок, що в ньому був утілений активний вияв морально-психологічного несприйняття й діяльнісного протесту проти будь-якого владного, передусім державницького примусового начала. Автор вживає визначення «повстансько-партизанський рух», який, за його словами, «у той час був політично строкатим. Крім червоних партизанів у тилу денікінців діяли загони анархо-махновської, боротьбистської та лівоесерівської орієнтації». Зумовлювалося це не тільки соціальною структурою населення, а й тим, що процес політичного розшарування села ще не закінчився» (с.378).

Інтерес викликає й окремий сюжет про Українську галицьку армію (УГА). В.Солдатенко як автор праці «Галицька армія у Наддніпрянській Україні» (2004 р.) із глибоким знанням підійшов до цієї проблеми, долаючи стереотип радянської історіографії про те, що УГА – типове контрреволюційне буржуазно-націоналістичне формування. У книзі скрупульозно аналізуються трагічні епізоди перебування цього військового формування та його бойові дії на території Наддніпрянської України (здача Києва, укладення договору між УГА та Добровольчою армією А.Денікіна), розкол у середовищі галичан та пошук союзу з більшовиками, створення Червоної української галицької армії (ЧУГА) тощо.

Наприкінці книги автор висловлює думку, що у грудні 1919 р. було «подолано апогейну точку протиборства і потроху проступали контури того стану суспільства, в якому воно розвиватиметься тривалу, по суті, цілу епоху» (с.440). Урешті-решт не зміг набрати достатньої сили соборницький процес, а регіоналістські тенденції обернулися величезною шкодою для української справи. Крім того, підтримувана Антантою денікінщина відступила не лише з російських теренів, а й потіснилася з більшої частини України. Відновлена в регіоні влада рад після важких випробувань, що випали на долю жителів України, одержала нові імпульси для масової підтримки.

У книзі «Рік 1919» вміщено також обов'язковий для таких видань іменний покажчик, а в тексті подано автобіографічні довідки про відомих політичних діячів, які слугують цінним допоміжним інформаційним матеріалом. На жаль, на окремих сторінках рецензованої праці, на відміну від попередніх видань проекту, трапляються друкарські помилки (с.126, 267, 292, 305, 353, 368, 408, 439).

Таким чином, слід визнати, що нове дослідження професора В.Солдатенка стало помітним явищем в історичній науці, в якому ретельно аналізуються найбільш складні, суперечливі проблеми революційної доби в Україні, зокрема переломного етапу – 1919-го року. Це видання правомірно можна віднести до наукової праці новаторського типу, яка не лише відтворює картину історичного минулого українського народу, але й надихає на певні роздуми та міркування щодо шляхів розвитку нашої держави.

Г.М.Книш (Дніпропетровськ)